

חודש אדר ונהפוך הוא

אדר - עירה ולשורקה בני אתונו [ההי"ן]

א. צירוף שם הוי"ה של חודש אדר יוצא מסופי התיבות של הפסוק: "עירה ולשורקה בני אתונו" (בראשית מט, יא) שנאמר בברכה שבירך יעקב אבינו את יהודה. בפסוק זה נאמר: "אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו כבס ביין לבושו ובדם ענבים סותה". ופירש רש"י: "אסרי לגפן עירה, נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין, איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת, ומשורק אחד בן אתון אחד". כלומר, הפסוק מדבר על יין - שיהיה בשפע בחלקו של שבט יהודה. פירוש אחר מבואר בתרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזיאל, שמדובר על מלך המשיח, ורעיון זה הובא ברש"י: "אונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל, עירה זו ירושלים, שורקה אלו ישראל, בני אתונו יבנון היכליה מלשון שער האיתון". וצריך להבין, מהו הקשר בין מהותו של חודש אדר לתוכנו של פסוק זה, בין לרש"י שמפרשו על היין, ובין לאונקלוס ויונתן בן עוזיאל שפירשוהו על מלך המשיח.

עוד מביא השם משמואל (ר"ח אדר, תערי"ב) וז"ל: "ובכתבי האריז"ל, היה צריך להיות הוי"ה מהופכת לגמרי, ומרדכי ואסתר בתפילתם הפכו לצירוף הנ"ל. ויש להבין, למה דווקא לצירוף הנ"ל, עכ"ד. ויש להבין מה הכוונה הוי"ה "מהופכת".

כידוע, מזל חודש אדר הוא "דגים", כפי שמובא בספר יצירה (פרק ה). ויש להבין את המשמעות שיש בדגים, וכיצד הדבר מתקשר למהות חודש אדר.

כפי שכבר הזכרנו פעמים רבות, סדר החודשים מכוון כנגד השבטים, ובכתבי האריז"ל מובא שחודש אדר מכוון כנגד שבט נפתלי. וצריך להבין, מהי תכונתו המיוחדת של נפתלי, וכיצד מתקשר תכונתו למהותו של חודש אדר.

פורים כיום הכיפורים

ב. ענין נוסף שיש להתעכב ולהבינו כשעוסקים בחודש אדר הוא, המאמר הידוע "פורים כיום הכיפורים", שמקורו בתיקוני זוהר (תיקון כא) "פורים איתקריאת על שם

יום הכיפורים, דעתידין לאתענגא ביה ולשנויי ליה מעינוי לענג" [פורים נקרא על שם יום הכפורים, שעתידין בני ישראל להתענג בו, עד שכל העינויים שנצטוונו עליהם ביום כיפור, יהפכו ביום זה לעונג]. ובמובן נוסף השוו חז"ל את פורים ליום הכיפורים: בירושלמי (תענית פרק ב, הלכה א) מובא שלעתיד לבוא כל המועדים יהיו בטלים חוץ מפורים, ובמדרש משלי (פרק ט, ב) מוסיף רבי אליעזר: "אף יום הכפורים לא יבטל לעולם".

חז"ל מקשרים איפוא, את פורים ליום הכיפורים. ובמבט ראשון ההשוואה בין שני ימים אלו הנראים שונים האחד מהשני מקצה לקצה לא מובנת לחלוטין. כיצד שייך לחבר בין יום הפורים שמהותו משתה ושמחה, ובין יום הכיפורים שעיקרו עינוי וכובד ראש.

התכונות הקוטביות של "חמרא" - במשמעות כפולה של "יין" ו"חמור"

ג. כדי להשיב על השאלות, נחזור ונתבונן היטב בפסוק "אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתונו".

והנה בפסוק זה מוזכרים [א] גפן ושורקה - שהם הגפן וזמורותיו, דהיינו היין. [ב] אתון ועייר [עירה]. ונראה שיש תכונה משותפת לשניהם - האפשרות להגיע באמצעות היין או האתון או לפסגת הטוב או לתחתית הרע.

יין - רבות מהמצוות מתקיימות דווקא על ידי יין. מצות ניסוך יין על גבי המזבח. מצות קידוש, כדברי הגמרא: "אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין" (פסחים קז, א).

היין "משמח אלקים ואנשים" (שופטים ט, יג), וכדברי חז"ל "אין שמחה אלא ביין" (פסחים קט, א). ו"אין אומרים שירה אלא על היין" (ברכות לה, א).

היין מעורר את האדם לתורה: "אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא" (סנהדרין לח, א). וכמו כן היין מחכים את האדם: "חמרא וריחני פקחין" (יומא עז, ב).

מצד שני היין "מביא קללה לעולם" (ברכות מ, א) - דברים אלו נאמרו על אדם הראשון לדעת רבי מאיר שמפרש שפרי עץ הדעת היה גפן, וכן על נח ששתה יין, והביא הדבר לידי קללת כנען. וכמו כן, בן סורר ומורה "אינו חייב עד שיאכל בשר וישתה יין" (סנהדרין ע, א).

שתיית היין אוסרת על האדם לעבוד בבית המקדש, כאזהרת התורה "יין ושכר אל תשת וגוי בבאכם אל אהל מועד ולא תמותו" (ויקרא י, ח-ט). ואף לשאת כפים נאסר על כהן שתוי (תענית כו, ב). שיכור אינו יכול להורות הוראה בהלכה (כריתות יג, ב), ואסור לו להתפלל (עירובין סד, א).

ובאמת חז"ל בעצמם הדגישו את הניגוד שיש ביין - "יש שותהו וטוב לו, שנאמר (תהלים קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש, ויש שותהו ורע לו, שנאמר (משלי לא, ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. אמר ליה ר' יוחנן לתנא, תני תלמיד חכם לעולם טוב לו, שנאמר (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי" (ברכות נו, א).

ואף בטבעו של היין תכונה הפוכה מקצה לקצה: "בערב פסח אחר שעה עשירית יין מעט לא ישתה, משום דמיסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה, שותה, מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל" (שו"ע או"ח סי' תעא, סע' א - ומקור הדין בגמרא פסחים קז, ב).

אתון ועייר - בת זוגו של החמור המסמל את ה"חומר", עניינים גשמיים וארציים. ומצאנו שדרשו חז"ל (כתובות קיב, א) על הפסוק (בראשית כב, ה) "שבו לכם פה עם החמור" - "עם הדומה לחמור".

מצד שני, יש בחמור רמז על מצב של שלמות רוחנית והתגברות הרוח על החומר, כפי שנרמז הדבר בחמורו של משיח בדברי פרקי דרבי אליעזר (פרק לא) "חמור המיוחד, הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק, והוא שעתידי מלך המשיך להיגלות עליו, שנאמר (זכריה ט, ט) עני ורוכב על חמור".

גם התכונה המאפיינת את החמור - עקשנות, היא תכונה המשמשת בשני ניגודים קיצוניים. בדרך כלל תכונה זו היא מידה רעה ומזיקה, אך לעתים, דווקא בכוח העקשנות אפשר להעפיל ולהשיג את השלמות, כברכתו של יעקב אבינו ליששכר (בראשית מט, יד) "יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים ויט שכמו לסבול", ופרש"י: "חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד, ויט שכמו לסבול עול תורה".

יתר על כן, עם ישראל נקרא בתורה "עם קשה עורף" (שמות לד, ט) - ובזכות תכונת העקשנות להדבק בבוראו באמונה השלמה, הוא שורד את תלאות הגלות כבר אלפי שנים.

נמצא איפוא כי היין וגם החמור מסמלים דברים שיש בהם תכונות הפוכות.

סגולות שיכולות לשמש מצד אחד ככלי המוביל לטוב ולשלמות, ומצד שני ככלי המוביל לרע ולאבדון.

ומעניין לציין כי בשפה הארמית, גם היין וגם החמור נקראים בשם אחד - חמרא. וכמבואר לעיל, אכן רב המשותף ביניהם.

חודש אדר - ונהפוך הוא

ד. גם בחודש אדר יש תכונות הפוכות, כמפורש במגילת אסתר: "ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם - ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (אסתר ט, א). וחז"ל הוסיפו וביארו: "תנא, כיון שנפל פור בחודש אדר שמח שמחה גדולה, אמר, נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע, שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד".

ומבאר בעל הנתיבות שלום (פורים עמ' לו) וז"ל: "ועל כן נקרא החג פורים על שם הפור. ע"פ מד"א בעיריין קדישין מהרה"ק מרוזין זי"ע, למא בחר לו המן את חודש אדר. כי כידוע יש י"ב צירופי הוי"ה ב"ה, ובחודש ניסן הצירוף כסדרו מורה על חסד, ובכל חודש מתרחק הצירוף משורשו והוא יותר שלא כסדרו, עד כי בחודש אדר שמאיר בו הצירוף האחרון הוא לגמרי לא כסדרו ומורה על גבורות קשות. והיה המן סבור שבזה החודש אפשר יהיה להשמיד את כל היהודים. אכן דווקא בהסתר היותר גדול הוא הזמן של התגלות האור המחודש, ע"ש. ומטעם זה נפל הפור על חודש אדר, כי זה היה הרצון העליון להראות שבשיא החשכות, כאשר אין רואים שום ניצוץ אור, גם שם "עמו אנכי בצרה", ובבחינת יומא דעיבא כוליה שמשא, ודוקא בחודש הזה נתקיים "ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם", שהחודש הזה נהיה החודש עם המזל המוצלח ביותר לישראל, כאשר היה בו גילוי אהבה נפלא שכמוהו לא נהיתה".

דברים דומים מצאתי בספר אור גדליהו (פורים עמ' מז) בביאור סגולת חודש אדר, המסוגל להפוך את הרע לטוב: "כשנתבונן במעשה המגילה נראה איך שכל אותן הדברים שהיו סיבה להרע, על ידי התשובה של בני ישראל נהפכו לסיבה להגאולה. כי כל יסוד הגלות נגרם על ידי שנהנו מסעודת אחשורוש כמו שאמרו חז"ל, ועל ידה נעשה כל המעשה עם ושתני והמן עלה לגדולה... אבל כאשר עשו בני ישראל תשובה, והבינו שחטאו במה שהלכו לסעודת אחשורוש והכניעו עצמם למרדכי הצדיק, אז נתהפך הכל, ואותה הסעודה שגרמה להרע, היתה הגורם שאסתר תהיה

למלכה וממנה באה הישועה. ונמצא כאשר הבינו בני ישראל והכירו שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ודבקו עצמם אל פנימיות ההנהגה, אז הסיבה לרע נתהפך לסיבה להגאולה. והוא כמו שכתוב: "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע", שמהצרה גופא באה הישועה. ומרמז השפת אמת (פורים תרנ"ז) כי "ממנה" אותיות "מהמן", שמהמן גופא באה הישועה, שעל ידי עצתו להרוג את ושתי עלתה אסתר למלכות, ומהצרה גופא באה הישועה, וכדכתיב (תהלים מו, ב) עזרה בצרות נמצא".

ומהלך זה הוא בבואה של מהלך הגאולה העתידה: "בגאולה העתידה, כל הנבואות שנאמרו עליה נאמרו בלשון "והיה", כי הלשון והיה מורה על אופן הגאולה, כי אז יתברר איך שכל מה שעבר עלינו בהגלות היה לטובה, ואיך שכל הגלות היתה כהכנה להגאולה וחלק מהגאולה. ועל דבר זה מורה מילת "והיה", שהעבר יתהפך להעתיד, ושמהעבר עלינו בגלות יתהווה הגאולה".

המהפך מקצה לקצה - בבואה לגאולת העתיד

ה. לאור המבואר, מוטעמת הימצאות צירוף שם הוי"ה של חודש אדר בפסוק "עירה ולשורקה בני אתונו", שהרי בפסוק זה מרומזים החמור והיין שיש בהם תכונות המתהפכות מקצה לקצה, תכונות היכולות לשמש באופן מנוגד והפוך - כמו סגולת ימי חודש אדר, להפוך את הרע לטוב "ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם".

וזהו כוונת האריז"ל "שהיה צריך להיות הוי"ה מהופכת לגמרי, ומרדכי ואסתר בתפילתם הפכו לצירוף הנ"ל", כלומר, המהפך המוחלט שהיה בישועת הפורים שינה לגמרי אפילו את צירוף שם הוי"ה שהיה אמור להיות שייך לחודש אדר.

ומעתה מבוארים היטב פירושי התרגומים, שפסוק זה נסוב על מלך המשיח, שכן כפי שנתבאר לעיל, ה"מהפך" שהיה בחודש אדר בישועת הפורים הוא "אב טיפוס" ל"מהפך" שיהיה בתהליך הגאולה העתידה.

לפי זה מבוארים להפליא דברים שהביא הרב אביגדור נבנצאל בשם הגרש"ז אויערבך (מתוך שיחה בפרשת שמיני תשס"ג) וז"ל: "למרות שימי הפורים אינם בטלים לעולם (ילקוט שמעוני משלי, רמז תתקמ"ד) מכל המקום החיוב להגיע ל"עד דלא ידע", לא ינהג בימות המשיח. כי רק בעולם הזה שיש בו כל כך הרבה צרות, קשה לשמוח כל עוד לא הגענו למצב של "עד דלא ידע". אבל בימות המשיח שלא יהיו צרות לא נצטרך להתנתק מן המציאות כדי לשמוח. כי המציאות עצמה תהיה משמחת, ועל כן לא נצטרך להגיע ל"עד דלא ידע" כדי לשמוח".

שתיית היין נדרשת רק בעולם הזה, במצב שהרע שולט, ויש צורך לסמל את המהפך הצפוי בעתיד על ידי שתיית היין. אך לעתיד לבוא, מציאות היין שתכונתו להפוך את הצער לשמחה לא תהיה נחוצה, כי בעתיד יתהפך הרע לטוב והצער לשמחה.

מהלך הדברים מבאר את שייכות מזל דגים לחודש אדר, וכפי שביאר בספר שם משמואל (ר"ח אדר תער"ב) וז"ל: "כי דגים הם בריאה שאין בה חמימות, היפוך כל מיני בעלי חיים שיש בהם חמימות ברב או במעט, והוא מורה על טבע התקררות ועציבות רוח. והיינו שטבע חודש אדר שהוא מזל דגים מושך להתקררות בעבודה... אבל טעה בזה, שאינו יודע שישראל אינם תחת המזל, והמזל יכול להתהפך לטובה".

מזל החודש, דגים, משתלב איפוא במהותו של חודש אדר, וכשם שטבע הדגים הפוך משאר בעלי החיים, גם טבעו של חודש אדר להפוך מרע לטוב.

זהב ודבש בעלי תכונות מהופכות - רמז לתכונותיו הקוטביות של נפתלי

ו. לאור המבואר, ננסה להבין את הקשר של שבט נפתלי לחודש אדר.

דהנה במדרש (במדבר רבה יד, יא) מובא: "ונפתלי נקרא שמו על שם התורה שקבלו ישראל. מהו נפתלי, נפת לי, זו התורה שכתוב בה (תהלים יב, יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים, וניתנה לארבעים יום מנין לי". והקשה השם משמואל (שם) "ולכאורה אינו מובן מה שייכות שבט נפתלי לתורה יותר מכל השבטים".

וביאור הדבר נראה, דהנה במדרש מבואר שתכונותיו של נפתלי מרומזות בזהב ודבש. וכשנעמיק להתבונן, גם לזהב וגם לדבש יש תכונות עצמיות מהופכות:

זהב - במצבו הגולמי הינו מתכת רכה וגמישה שאיננה ראויה לכל שימוש, ורק לאחר שמערבבים בה מתכות נוספות, הזהב מתייצב ומתקשה, ומקבל את ערכו היקר. כלומר, שוויו של הזהב נמדד רק בערך המוסף שלו. נמצא שלוזהב תכונה הפוכה של שווי אפסי בתחילתו ושווי עתק בסופו.

דבש - הינו מאכל מזין ובריא ומאיר את עיני האדם (שמואל א יד, כט). אולם על אף מעלתו, רצוי לאכול ממנו מעט, כמו שלימדנו החכם מכל האדם (משלי כה, טז) "דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו", "אכול דבש הרבות לא טוב" (שם

פסוק כז). אכילה מרובה של דבש גורמת לבחילה והקאות. נמצא שגם תכונת הדבש הפוכה בטבעה: מעט דבש - מועיל, הרבה דבש - מזיק.

ובדברי חז"ל מבואר, שהתכונות המנוגדות וההפוכות של נפתלי, עברו לבניו. ארבעה בנים היו לו לנפתלי: "יחצאל וגוני ויצר ושלם" (בראשית מו, כד). ודרשו חז"ל (ב"ר צד, ח) את שמותיהם בהיפוך מוחלט מן הקצה לקצה. מצד אחד: "יחצאל, שחיצו אלוהות בידן", שהיו מבערים עבודה זרה מארצם. ומצד שני, בשעת קינטור ומריבה: "והן מצחצחין בשיניהם ומלעיגים בשפתותיהן", שהיו מדברים בשפה בוטה ובלעג. וכן: "וגוני, שהיו מגונים בלשונם", דיבורם היה בזלזול תוך שיבושי לשון מרובים. מצד אחד: "ויצר, שהיה יצרן קשה מכל בני אדם". ומצד שני: "ושלם, שהיו מושלמים ליצרם ומשלמין רעה תחת טובה".

והדברים מתאימים עם המבואר, שתכונת חודש אדר היא הסגולה להפוך דבר מקצה אחד לשני, ואף נפתלי ובניו, יש בהם תכונות טובות שהיו מבערים עבודה זרה, אך מאידך היו בהם תכונות הפוכות, שדיברו בלשון מגונה והיו משלמים רעה תחת טובה.

פורים כיפורים - מהפך הרע לטוב

ז. והיינו ההשוואה בין פורים לבין יום הכיפורים, כי למעשה, שני ימים אלו הם ימים של היפוך מוחלט של הרע לטוב.

ימי הפורים, כמבואר לעיל, שבו נהפכה רעת המן לישועה גדולה בבחינת "ממכה עצמה מכין רטיה". ואף יום הכיפורים, כל מהותו היפוך מידת הדין למידת הרחמים, ומחיקת עוונות האדם לאחר ששב בתשובה שלמה לפני בוראו.

ובמובן נוסף משלימים הפורים ויום הכיפורים זה את זה, על פי מה ששמעתי כי האותיות הראשונות של שם השם: "י-ה", רומזים לפעולות הגשמיות דוגמת אכילה, שתיה, לינה. לעומת האותיות האחרונות "וה", הרומזים לעניינים רוחניים: "תורה, מצוה". ונמצא לפי זה כי שלמות שם הוי"ה היא בהצטרפות המעשים הגשמיים למעשים הרוחניים. או במילים אחרות, שם הוי"ה נוצר על ידי מהפך כל הדברים, רוחניים וגשמיים כאחד - לשם שמים. והיינו בחינת "פורים" המסמל את המעשים הגשמיים של הגוף, ובחינת "יום הכיפורים" המסמל את הפרישות מענייני העולם הזה וההימצאות במצב של שלמות רוחנית - המשלימים זה את זה.

ומעתה מבואר היטב, מדוע מצות מחיית עמלק - זמנה בחודש אדר, בסמיכות

לפורים. שהרי כל מציאות עמלק בבריאה היא חסרון בשם ה'; כמאמר חז"ל עה"פ
"כי יד על כס י-ה" (שמות יז, טז - הובא ברש"י שם) "נשבע הקב"ה שאין שמו שלם
ואין כסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק".

ולפי המבואר הדברים מוטעמים, שכדי להפוך את החסרון שעמלק גורם בבריאה
צריך להפוך את המציאות הגשמית למציאות רוחנית - כי חודש אדר הוא הזמן
המתאים והמסוגל לכך.